

General-pukovnik u penziji
MILUTIN MORAČA

Razbijanje Štetnerove grupacije

Kako sam razumio iz inicijalnog pisma koje nam je upućeno i diskusija koje sam ovdje čuo, mi bismo trebali govoriti o iskustvima i zapažanjima koja smo stekli u borbama za oslobođenje Beograda. Tačnije, da, ako je to moguće, iznesemo nešto novo, to što do sada nije zapisano u našim ratnim dokumentima ili u knjizi »Beogradska operacija« i uopšte u našoj historiografiji, u našoj Vojnoj enciklopediji itd. Znači, cilj ove naučne rasprave je da ispravimo izvjesne nedostatke u pisanim materijalima o toj našoj, odista velikoj borbi.

Isto tako, želim da vas upoznam da su sekcije svih brigada 5. krajiške divizije već napisale svoje monografije. To su Prva, Četvrta i Deseta krajiška i Druga šumadijska brigada, odnosno 21. srpska brigada. Iz tih monografija može se mnogo toga saznati, jasnije i tačnije uočiti. Osim toga, sve te brigade, sem Druge šumadijske, napisale su zbornike sjećanja. Svaka od tih brigada ima dva toma zbornika sjećanja u kojima se, pored drugih borbi, govori i o borbi za oslobođenje Beograda. Tačnije, u tim zbornicima opisan je cijeli period ulaska naših snaga u zapadnu Srbiju i Šumadiju, koji se, inače, tretira kao pripremni period za neposrednu borbu za Beograd. Tu ima vrlo sadržajnih priloga sa mnogo činjenica i podataka. Redakcije zbornika su nastojale da i sami borci budu autori mnogih tekstova, da događaje opisuju tačno i na osnovu ratnih dokumenata, ali da pri tom iznose i svoje viđenje cijelog toka borbi, pa i to, na primjer, kako su doživjeli samo oslobođenje Beograda. Tu ima divnih stvari, dobrih opisa doživljenog. Ti prilozi mogu biti korisni istoričarima i ljudima koji proučavaju iskustva iz naših borbi.

Kada već o tome govorim, dopustite da vas obavijestim da će uskoro, nadam se na proljeće, izaći iz štampe monografija 5. divizije. Ja sam autor tog rukopisa i vidim da ga je recenzija pozitivno ocijenila. On će, takođe, biti prilog više izučavanju borbi za oslobođenje Beograda. I moj »Ratni dnevnik« takođe veoma autentično prikazuje događaje, bez ikakvih uljepšavanja, i kritički se osvrće na pojedine naše propuste i nedostatke.

Prema tome, borci NOR-a su dosta toga ponudili našim vojnim istoričarima, institutima, itd., a nadam se da će oni još dosta toga i napisati.

Ovo o čemu ćemo danas govoriti trebalo bi, po mom mišljenju, da doprinese potpunijem sagledavanju borbe za oslobođenje Beograda. Međutim, nemamo mnogo vremena, a to znači da ne možemo da izložimo sve ono što bismo mogli i htjeli. Zbog toga ću se ja truditi da ukratko nešto kažem o pripremama za tu borbu.

Mislim da period priprema treba bolje obraditi u poređenju s onim što je već učinjeno u knjizi »Beogradska operacija«. Evo iz kojih razloga: najprije, tu treba jasno da se vidi da su jedinice Prvog proleterskog i Dvanaestog korpusa i Operativne grupe divizija veoma uspješno završile zauzimanje polaznih položaja, u širem smislu, a to drugim riječima znači da su osigurale tu, toliko neophodnu, odskočnu dasku za nastupanje ka Beogradu. O tome postoje sređeni dokumenti koje su pisali štabovi brigada i štabovi divizija. Postoje i operacijski dnevnici — ništa se nije izgubilo. Prema tome, postoji obimna građa koja može da se koristi.

U tom vremenu naše snage su zauzele mnoge važne objekte operativnog značaja, kao što su: Valjevo, Gornji Milanovac, planinu Rudnik, Arandelovac... i postavile se bočno od glavne neprijateljeve komunikacije u Srbiji, dakle komunikacije koja je vodila od Kragujevca do Beograda, i tu ometali veoma živ saobraćaj njemačke grupacije generala Lera. Jer, upravo ta njemačka grupacija nastojala je: prvo, da pojača snage u istočnoj Srbiji protiv jedinica Crvene armije i našeg korpusa, i drugo, da izvuče svoje snage na sjever ka Beogradu. Otpor Nijemaca na tom prostoru bio je veoma žilav a snage veoma efikasne i brze. Vjerujem da smo tada i na tom prostoru vodili jednu od najžešćih bitaka protiv njemačkih jedinica u toku cijelog rata. Iako te bitke nisu bile velike po obimu, one su vođene odsudno. Nijemci su prebacili čitavu »Princ Eugen« diviziju cestom od Čačka preko Rudnika i Šatornje za Topolu. Da bi u tome uspjeli morali su odbaciti 21. srpsku i Petu krajišku diviziju. Nijemci su imali namjeru, o čemu svjedoče i njihovi ratni dokumenti, da odbace naše snage

iz Šumadije u zapadnu Srbiju kako bi dobili prostor za izvlačenje svojih snaga sa juga zemlje i suzbijanje nastupanja jedinica Crvene armije i 14. korpusa sa istoka. Znači, borbe u tom periodu treba u vojnom smislu bolje obraditi.

Mi smo se u Šumadiji susreli sa šumadijskim jedinicama. To je bio veoma značajan događaj, koji je takođe trebalo u knjizi »Beogradska operacija« potpuniije prikazati. Druga šumadijska koja je preimenovana u 21. srpsku brigadu učestvovala je u borbama za oslobođenje Aranđelovca. Odmah zatim povezali smo se i sa Kosmajskim partizanskim odredom. Kasnije je formirana i Druga šumadijska brigada koja je ušla u sastav Šeste proleterske divizije. Poseban doživljaj bio je doček naših divizija u Šumadiji. To je bila jedna epopeja, izraz jedinstvenog oduševljenja boraca i naroda koje još nije opisano kako valja. Borci Pete krajiške divizije srodili su se sa narodom Šumadije. Svaki novi dan označavao je novo slavlje. Naša pobjeda nad neprijateljem proslavljena je dolaskom naših u ranijim borbama već prekaljenih divizija u ustaničku Šumadiju. Slavio se prijem novih boraca — dobrovoljaca u jedinice, organizovanjem narodnooslobodilačkih odbora, komandi mjesta, mjesnih straža itd.

Najpriyatnije iznenađenje za nas, stare ratnike, bilo je kada su na slobodnu teritoriju partijskim kanalima počeli da dolaze ljudi iz Beograda. U to vrijeme, novi ljudi, novi borci značili su mnogo. To može da potvrdi i drug Ilija Materić, politički komesar Pete divizije. Ti susreti su bili dirljivi. Dočekivali smo ih sa zastavama i zajedno s narodom organizovali smo mitinge. Ti Beograđani, najčešće radnici, omladinci, đaci, djevojke dolazili su u sastav naših divizija već kao iskusni i osvjedočeni antifašisti, koji su se u Beogradu godinama odupirali okupatoru i domaćim izdajnicima. Tako su ti mladi i neustrašivi ljudi postali odlični borci i vodiči našim jedinicama u borbama za oslobođenje glavnog grada.

Mislim da je u nedavno štampanoj knjizi »Beograd u oslobodilačkom ratu 1941—1945.« malo o tome govoreno, a poznato je da je u naše jedinice stupio veliki broj boraca, dobrovoljaca iz Beograda. Na 587. strani kaže se: »Posle zauzimanja Valjeva i Aranđelovca iz sela i gradova pa i iz Beograda mnogobrojni dobrovoljci svrstali su se u jedinice NOB«. To je jedna opšta konstatacija koja manje-više ništa ne govori ukoliko se podrobno ne objasni. Ta konstatacija dobija stvaran značaj ako se kaže da je našim divizijama u pripremnom periodu pristupilo oko 10.000 dobrovoljaca. To je pravi podatak. Ili, koliko se ja sjećam, a u tome mi može pomoći drug Ilija Materić, u naše je divizije stiglo puno Beograđana. Na žalost, ni mi nismo tačno

zapisali koliko je ljudi pristiglo, ali mi se čini da taj broj premašuje dvije hiljade boraca. Dakle, toliko ljudi je izašlo samo iz Beograda. Ja se dobro sjećam da smo u Petoj diviziji zadržali najveći broj tih boraca. Mislim da smo se ogriježili što takve činjenice nismo i ranije obrađivali, pa ih sada treba unijeti u novu knjigu o borbama za oslobođenje Beograda.

S tim u vezi rekao bih da dugujemo zahvalnost partijskoj organizaciji Beograda koja je zaista odlično organizovala prebacivanje tih ljudi do borbenih jedinica. Nama su dolazili ljudi sa plikovima na nogama, koje su zadobili na usiljenom maršu od Beograda do Kosmajskog odreda, a zatim do Darosave (sada s. Partizani), jer su znali za Darosavu kao centar ustanka u Šumadiji.

Znači, valja nam što bolje istražiti i što vjerodostojnije iznijeti svu aktivnost o dolasku dobrovoljaca, o efikasnosti i aktivnosti Partije da sve to uspije, o organizovanju i radu teritorijalnih vojnih komandi, o radu narodnooslobodilačkih odbora itd.

Kada je riječ o borbi za Beograd, započecu svoje izlaganje jednom ozbiljnom kritičkom primjedbom koja se odnosi na zapovijest štaba Armijske grupe za oslobođenje Beograda. Ovdje je govoreno o našoj želji da što prije oslobodimo Beograd. To je, naravno, pisalo i u zapovijesti. Međutim, u zapovijesti je i konstatacija o tome kako je u njemačkim jedinicama u Beogradu vladao slab moral i kako Nijemci prodaju svoju opremu. Na osnovu toga, a možda i zato što je general Ždanov htio da zauzme Beograd za jedan dan, štab Armijske grupe naredio je da se Beograd zauzme za dva dana. S tim u vezi hoću da istaknem da i danas neki naši istoričari pišu kako su Nijemci u nekoj borbi bili slabog morala. Moja iskustva iz borbi protiv Nijemaca, počev od onih iz prve ratne godine pa sve do Celja, uvjeravaju me u to da nije bilo nijedne njemačke jedinice za koju se može kazati da je bila slabog morala i koja se nije odsudno borila protiv NOV i partizanskih odreda Jugoslavije. I sami znate da smo se u toku drugog svjetskog rata najduže borili protiv fašističkih njemačkih jedinica.

Istražujući o slabom moralu Nijemaca našao sam dvije depeše Obavještajnog centra Prve proleterske divizije. One su identične, a ja ću ovom prilikom citirati jednu, jer vjerujem da je zanimljiva. »Naš izviđački bataljon kod Kumodraža javlja: 15.000 vojnika na prostoru Veliki i Mali Mokri Lug — Kumodraž. U samom Beogradu jaka motorizacija: na Kalemegdanu, centrali, Zvezdari, Banjici. Stalno se prebacuju preko Save. Vojnici prodaju spremu, njihov moral i zdravlje

slabo. Narod raspoložen za nas«. (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom I, red. br. 13).

Kao što vidite, u samoj depeši ima kontradikcije. Na jednoj strani ističe se da ima 15.000 vojnika sa jakim naoružanjem, a na drugoj, odmah se govori o njihovom slabom moralu.

Mislim da je štabu Armijske grupe promaklo da u ovoj veoma značajnoj zapovijesti za oslobođenje glavnog grada pruži jednu objektivniju ocjenu o kvalitetu i moralu njemačkih jedinica! A, eto, i sami smo svjedoci kako su se one odsudno borile. Ne bi valjalo da historičari zaključe kako je sve bilo kao što piše u našim zapovijestima. Bilo bi, po mom mišljenju, pametno pogledati šta i drugi izvori o tome kažu, pa i to šta će reći naš današnji razgovor. Žao mi je što ovdje nema Miloša Vučkovića da nam nešto više kaže o njegovoj akciji u gradu Beogradu, jer je on prije borbi ušao u Beograd sa radio-stanicom, pa je bio u mogućnosti da javi štabu Armijske grupe mnoge značajne podatke.

Slušao sam, prije neki dan, izlaganje o borbi za oslobođenje Beograda, pred sastavom Beogradske armijske oblasti, u kojem su razmatrani glavni i pomoćni pravci napada na Beograd. U tom predavanju nije dovoljno jasno istaknuto da je već 17. oktobra težište borbe za Beograd bilo prenijeto protiv korpusne grupacije pod komandom generala Štetnera. Za borbu protiv te grupacije morali smo izvući iz Beograda pet naših divizija. Njima se pridružila i 23. srpska divizija a iz grada su povučene i brojne sovjetske jedinice. Izgledalo je kao da je grupacija »Štetner« bila slaba. Međutim, ona je brojala oko 30.000 vojnika u čijem sastavu je bila Prva brdska njemačka divizija (oko 18.000 vojnika). Tu diviziju Nijemci su, pored drugih snaga, hitno poslali u istočnu Srbiju da zaustavi prodor Crvene armije. Prema tome, snage u sastavu grupacije »Štetner« su bile veoma jake.

Kad već govorimo o izvlačenju naših i sovjetskih jedinica iz grada, radi njihove upotrebe protiv korpusne grupacije »Štetner«, valja istaći da je neposredna borba za oslobođenje Beograda tipičan primjer manevra jedinicama po unutrašnjim pravcima.

O grupaciji »Štetner« danas je govorio i drug Savo Drljević, i to sasvim objektivno. Mi nismo znali o kakvoj je grupaciji riječ, kakvog je sastava. Nije se pretpostavljalo u tadašnjim procjenama da je grupacija toliko jaka. O tome govori i podatak da je štab Pete divizije bio samo upozoren o postojanju te grupacije, a što je štab Pete divizije poslao Prvu krajišku brigadu da se spoji sa jedinicama Crvene armije, da zauzme Smederevo i spriječi upad njemačkih jedinica u

Beograd, bila je njegova inicijativa. Ubrzo se pokazalo da je upućivanje Prve krajiške brigade u Smederevo bio veoma koristan potez, jer nas je njen štab obavijestio radio-depešom da se radi o jakim njemačkim snagama. Naravno, o tome je odmah obaviješten i štab Armijske grupe.

U svom izlaganju Savo Drljević je podvukao da je Peta divizija zakasnila u napadu na Beograd zato što je imala dugačak marš. To je tačno, ali je sticajem okolnosti to bilo dobro. Praktično, Peta divizija se odmah orijentisala protiv Štetnerove grupacije. Takođe se u potpunosti slažem sa ocjenom generala Drljevića o tome da su štab Armijske grupe i štab generala Ždanova protiv grupacije »Štetner« vrlo brzo, pravovremeno i odlučno reagovali, što je, razumije se, bilo od ogromnog značaja za sam tok borbi za oslobođenje Beograda. Ja sam obišao front na liniji Konjarnik — Cvetkova mehana — Veliki Vračar i lično se uvjerio kakvo je bilo raspoloženje boraca, kako su bili posjednuti položaji itd. Mogu da tvrdim da je bio top do topa i junak do junaka. Borcima nisu bila potrebna naređenja ni Peka Dapčevića ni generala Ždanova. Naši borci i naši štabovi odlično su sarađivali sa štabovima Crvene armije i odlično se sporazumijevali. To je bio neprekidan i čvrst zid preko kojeg Nijemci nisu mogli proći. I nisu prošli. Svakako bi bila velika tragedija za Beograd da je Štetnerova grupacija upala u grad. Stoga se opravdano nameće zaključak da jedinicama koje su prebacile i okrenule borbu i front prema Štetnerovoj grupaciji treba dati odgovarajuće mjesto u istoriografiji o beogradskoj operaciji.

Treba istaći i ulogu 21. divizije. Ona je išla tim pravcem, desnim krilom Armijske grupe, i mogla je odmah, zajedno sa Petom divizijom da se angažuje protiv jakih prethodnica Štetnerove grupacije.